

هو العليم

لزوم تهیو و آمادگی برای ادراك معارف الهی و

حقیقت علم

شرح حدیث عنوان بصری - علم و معرفت - جلسه ۲۲

بیانات

حضرت آیت الله حاج سید محمد محسن حسینی طهرانی
قدس الله سره

أعوذُ بالله من الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى أَشْرَفِ الْمُرْسَلِينَ
وَأَخَاتِمُ النَّبِيِّينَ أَبِي الْقَاسِمِ مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ
وَاللَعْنَةُ عَلَى أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ

قال إمامنا الصادق عليه السلام لعنوان البصرى:

يا أبا عبد الله! ليس العلم بالتعلم، إنما هو نورٌ يقع في قلبٍ من يريدُ الله تبارك وتعالى أن يهديه. فإن أردت العلم فاطلب أولاً في نفسك حقيقة العبودية واطلب العلم باستعماله واستفهم الله يفهمك.

تأكيد قرآن بر عدم متابعت از مطلق ظن

در جلسه گذشته عرض شد که اکثر مسائل مرتبط با ما مسائل علمی نیست، بلکه تخیلی و ظنی است.

در این زمینه آیات بسیاری وجود دارد: **۱ (ما لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ الظَّنِّ وَ مَا قَتَلُوهُ يَقِيناً)**

^۱سوره انعام (۶) آیه ۱۱۶:

(وَإِنْ تَطَّعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ).

امام شناسی، ج ۲، ص ۹۰:

« اگر از اکثریت آراء مردم روی زمین پیروی کنی تو را از راه خدا گمراه می‌کند؛ چون آنها از گمان خود فقط پیروی می‌کنند و دسترسی به حقایق و واقعیات پیدا نکرده‌اند.»

سوره انعام (۶) آیه ۱۴۸:

(سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ).

ترجمه: « آنانکه به خداوند شرک ورزیدند به زودی خواهند گفت: اگر خدا می‌خواست نه ما و نه پدرانمان شرک نمی‌ورزیدیم و هیچ حلالی را حرام نمی‌کردیم. کسانی که پیش از ایشان بودند نیز همین‌گونه شرک خود را تکذیب نمودند تا اینکه باس و شدت ما را چشیدند. به ایشان بگو: آیا علمی در نزد شماست که آن را برای ما بیرون آورید؟! متابعت نمی‌کنید مگر پندار و گمان خود را و بر اساس خرص و تخمین و شک و تخیل و پندار حرکت می‌کنید و کارهای خود را بر این اساس قرار می‌دهید.» (محقق)

سوره یونس (۱۰) آیه ۳۶:

(وَمَا يَتَّبِعْ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ).

معادشناسی، ج ۵، ص ۲۹۳:

« و اکثریت از مردمان مشرک پیروی نمی‌کنند مگر از گمان و پندار؛ و حَقّاً که گمان، انسان را از حق بی‌نیاز نمی‌کند. و خداوند به آنچه آنها بجای می‌آورند داناست.»

سوره یونس (۱۰) آیه ۶۶:

(أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ) ترجمه: « تحقیقاً هر که در آسمان‌ها و هر که در زمین است ملک طلق خداوند می‌باشد. و آنانکه غیر خدا شریکانی را می‌خوانند و پرستش می‌نمایند، پیروی نمی‌کنند مگر از گمان‌های خود، و افکار خود را پایه‌گذاری نمی‌نمایند مگر به خرص و تخمین.» (محقق)

سوره حجرات (۴۹) آیه ۱۲:

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُمُ بَعْضًا يُجِبُ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ).

نور ملکوت قرآن، ج ۱، ص ۱۹۶:

« ای کسانی که ایمان آورده اید، از بسیاری از گمان‌ها و پندارها، واجب است پرهیز کنید؛ زیرا که برخی از پندارها و گمان‌ها گناه است. و نباید در کار همدیگر تجسس و تفحص کنید؛ و نباید بعضی از شما غیبت بعضی از شما را بنمایند؛ آیا می‌شود که یکی از شما گوشت بدن برادر مرده خود را دوست داشته باشد که بجود و بخورد؟! نه این‌طور نیست، بلکه شما از این کار بدتان می‌آید و آن را ناپسند و ناخوشایند دارید. و خود را در عصمت و مصونیت خداوند در آورید که حقا خداوند بسیار به بندگانش رجوع دارد و توبه آنها را می‌پذیرد و به ایشان رحیم و مهربان است.»

«نصاری اصلاً نسبت قضیه به داراویختن حضرت عیسی بن مریم، علمی دستگیرشان نشده است؛ مگر پیروی از گمان و تخیل و به طور قطع و یقین او را نکشته‌اند.»

(إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ مَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ) ۲.

مردم (در دادوستدها، برداشت‌ها و ارتباطات خود) پیروی نمی‌کنند مگر از مجرد ظن و گمان، و آنچه که خواهش‌های نفوس اماره آنان مسئلت بنماید.»

اگر دقت کنیم می‌بینیم تمام امور زندگی مردم بر پایه حدس، گمان، تخیل، وهم، شک و ظن می‌گردد و به طور کلی نصیبی از علم ندارند؛ روزی براساس وهم بافردی آشتی می‌کنند و روز دیگر بر مبنای خیال از او گریزان می‌شوند.

علم و یقین، پایه اعمال سالک

یکی از مسائل بسیار مهم برای سالک آن است که همیشه تا حد مقدور بنای عمل خویش و تعامل با دیگران را براساس علم قرار دهد. البته مقصود آن مرحله‌ای از علم نیست که هیچ‌گونه مناقض و معارضی ندارد، بلکه سالک باید تا جایی که مقدور است زندگی خود را بر علم مبتنی گرداند. این یک دستورالعمل کلی است و اختصاصی به مسائل سلوکی ندارد.

راهکار عملی بزرگان در تعامل علمی با دیگران

توصیه همیشگی بزرگان این بود قبل از انجام هر کاری، اول در نظر بگیرید که اگر آن را انجام دهید و بعد کشف خلاف شود چه عواقبی دارد و چه می‌توانید بکنید؛ آیا قابل جبران است و حداقل می‌توانید عذرخواهی کنید؟! بنابراین تا وقتی نسبت به مطلبی یقین ندارید و متوی شخص مقابل را واقعاً ادراک نکرده‌اید، اقدامی نکنید.

دو نکته مهم در کلام امام صادق علیه‌السلام در باب علم

سوره نجم (۵۳) آیه ۲۷ و ۲۸:

(إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْمُؤْنَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةً الْأُنثَى * وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئاً).

معاد شناسی، ج ۵، ص ۲۹۴:

«به‌درستی که آن کسانی که به آخرت ایمان نیاورده‌اند، فرشتگان را مؤنث می‌دانند و به نام مؤنث آنان را ذکر می‌کنند، درحالی‌که برای این معنی علم و حجتی ندارند و برهان و دلیلی اقامه نمی‌کنند. آنان فقط از مجرد گمان پیروی می‌کنند؛ و معلوم است که پندار و گمان، انسان را از حق بی‌نیاز نمی‌کند.»

^۱ سوره نساء (۴) آیه ۱۵۷.

^۲ سوره نجم (۵۳) آیه ۲۳.

در این فقره از بیان امام صادق علیه السلام، دو مطلب وجود دارد:
اول اینکه آیا انسان می تواند روش زندگی خود را بر پایه ظن و تخیل قرار دهد یا باید براساس یقین و علم استوار باشد.

ضرورت سلوکی پرداختن به علم نافع

دوم اینکه آیا هر علمی نافع است یا بسیاری از علوم فایده و ربیعی ندارد. اگر انسان در تمام مدت عمر با زحمت فراوانی سالها درس بخواند تا متوجه شود که در ستاره‌ای بسیار دور که حتی با تلسکوپ‌های بسیار قوی هم دیده نمی‌شود، موجودی زنده و ذراتی خاص وجود دارد، این علم چه نفعی برای دنیا یا آخرت او دارد؟!

خداوند متعال این عمر را در قبال به دست آوردن سعادت ابدی به ما موهبت فرموده و دیگر آن را تمدید نخواهد کرد، و لذا به هر مقدار که انسان در این دنیا متوقف شود در آن دنیا محروم می‌گردد. در این صورت آیا سزاوار است که انسان در قبال این سرمایه غیر قابل برگشت و غیر قابل بازیافت، مطالبی را تحصیل کند که در آن نشئه به اندازه سرسوزنی دردی را چاره نسازد؟!

تحقیقات عجیب و غریب برای اطلاع از کیفیت تکلم اقوامی در صدهزار سال پیش، موجب خسران و اتلاف عمر است؛ چرا انسان باید وقت خود را به اموری که جز اطلاع صرف هیچ‌گونه نفعی ندارد، بگذراند و بعد از یک عمر تحقیق مثلاً به این نتیجه برسد که در دنیا صدهزار نوع حشره داریم؟! مگر در صورتی صدوده‌هزار نوع حشره وجود داشته باشد، چه می‌شود؟! چرا باید شخصی تمام عمر و استعداد و فکر و انرژی و اموال خود را صرف کند تا بفهمد فلان حشره در فلان مکان نیز وجود دارد؟!

علم نافع در کلام پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وسلم

امام کاظم علیه السلام در روایتی می‌فرماید:

روزی پیغمبر اکرم وارد مسجد مدینه شدند و دیدند عده‌ای بر دور مردی حلقه زده‌اند. به آنها فرمودند:

«ما هذا؛ این چیست؟»

گفتند: «العلامة؛ او علامه است.»

حضرت فرمودند: «وما العلامة؛ علامه چیست؟»

گفتند: «أعلمُ الناسِ بِأنسابِ العربِ و وقائعها، و أيامِ الجاهلیة، و الأشعارِ العربیة؛ او عالم‌ترین مردم

به انساب و تاریخ و جریانات عصر جاهلیت و اشعار عرب است.»

حضرت فرمودند: «ذاكِ علمٌ لا یضُرُّ من جهله و لا ینفعُ من عمله؛ این علمی است که با نداشتن آن کسی

ضرری نمی‌کند و با دانستن آن منفعتی عائد شخصی نخواهد شد.

سپس فرمودند: «إِنَّمَا الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ: آيَةٌ مُحْكَمَةٌ، أَوْ فَرِيضَةٌ عَادِلَةٌ، أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ وَ مَا خَلاهُنَّ فَهُوَ فَضْلٌ؛ عِلْمٌ مُنْحَصَرٌ فِي سَهٍ شَيْءٍ أَوْ فِي سَهٍ شَيْءٍ أَوْ فِي سَهٍ شَيْءٍ»^۱.
علمی علم است که موجب معرفت الهی و معرفت دین شود یا موجب شود انسان عملی انجام دهد که او را به خدا نزدیک کند؛ مابقی همه فضل و زیادی است.

افضلیت علوم الهی در عین ضرورت فراگیری علوم متداول

در اینجا دو بحث مطرح است:

اول: میزان در اینکه ارزش هر علم و جایگاه علوم مختلف.

دوم: ضرورت تحصیل علوم متداول به ملاحظه اجتماع.

صحبت ما در بحث اول است و منظور بنده از نقل کلام پیغمبر این است که اگر کسی آمادگی انتخاب احسن را دارد، بهتر است آن را انتخاب کند،^۲ گرچه ما در این دنیا به این «فضل» نیز نیاز داریم. صحبت در این است که در انتخاب علمی که مقرر الی الله است و علمی که مقرر نیست، کدام راه را باید برگزید؟^۳ آیا ما می توانیم به ملاحظه ضرورت فعلی فلان علم و حرفه و مهنة آن را با تلاوت قرآن یکی بدانیم؟! آیا ما می توانیم علم طب را به جهت ضرورتش با علم حدیث و اخلاق یکی بدانیم؟! ضرورت کسب علوم امری صحیح، ولی بحث در ارزش خود علم است و این دو جهت نباید خلط شود.

مرحوم علامه طهرانی: «اگر ده سال از عمرم را در رشته فنی نمی گذراندم، علمم دو برابر بود»

مرحوم آقا رضوان الله علیه می فرمودند:

اگر من آن ده سال از عمرم را در تحصیل رشته فنی مهندسی نمی گذراندم، علمی که الان دارم دو برابر بود.

البته تحصیلات مذکور از بعضی جهات فوایدی داشت، ولی به نظر بنده نیز آن مسائلی را که مرحوم والد در آن موقع در نظر می گرفتند و با دقت دنبال می کردند و حتی مورد تشویق هم قرار می گرفتند، هیچ نفعی برای رشد علمی، دینی و تربیتی ایشان نداشته است.

خلاصه آنکه از نقطه نظر ارزش، علمی بر همه علوم برتری دارد که فواید و اثراتی را در جهت قرب انسان به پروردگار به دنبال داشته باشد؛ آن علم، علم الهی، و علم به مبدأ و معاد، و علمی است که حقیقت عالم

^۱ ولایت فقیه، ج ۲، ص ۲۳۷؛ الکافی، ج ۱، ص ۳۲

^۲ کنز الفوائد، ج ۲، ص ۳۱:

«مِن كَلَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ: "الْعِلْمُ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ يُحْصَى؛ فَخُذْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ أَحْسَنَهُ."»

^۳ جهت اطلاع بیشتر پیرامون حقیقت علم رجوع شود به نور ملکوت قرآن، ج ۲، ص ۲۸۲.

وجود را برای انسان مبین و روشن کند.^۱

حفظ نظام اجتماعی، علت ضرورت تحصیل علوم و فنون مادی

اما از نقطه نظر بقاء اجتماع، کسب علمی مانند علم طب و مهندسی لازم است. مگر در زمان ائمه طیب و مهندس نبود؟! مگر امام صادق و سایر ائمه علیهم السلام این علوم را به اصحابشان یاد نمی دادند و حتی افرادی را برای برطرف نمودن نیاز جامعه به این امور تحریک نمی کردند؟! اگر نیاز ضروری جامعه بر وجود علوم و فنی باشد، تحصیل آنها ضرورت دارد و در غیر این صورت چرخ این عالم نمی گردد.

برتری در علوم و فنون، لازمه تفوق جامعه مسلمین

دولت اسلام و جامعه مسلمین باید بر اساس آیه (وَ أَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ)^۲ از نقطه نظر عِدّه و عِدّه قوی باشند؛ بدیهی است که عِدّه و عِدّه بدون تجربه علمی به دست نمی آید. جامعیت اسلام اقتضاء می کند که مسلمین از هر حیث برتری داشته باشند و قوه و استعداد در تمام فنون، لازمه تفوق جامعه مسلمین است. از نقطه نظر مسائل علمی و عملی، نباید هیچ گونه نفوذ و تفوقی از بیگانگان بر کشور اسلامی خصوصاً وارد شود. چطور ممکن است مسلمین از بدیهی ترین ابزار و وسایل محروم بوده و نتوانند خود را در حد متعارف حفظ کنند، ولی بر سایر ملل تفوق داشته باشند؟! بنابراین، شکی نیست که جامعه مسلمین باید به لحاظ ضرورت حفظ اجتماع، در حدّ اعلاّی از علوم روز بوده، تفوق علمی و عملی نسبت به همه کشورها داشته باشند.

تأکید مرحوم علامه طهرانی به کسب حدّ اعلاّی علوم و فنون

بر این اساس است که می بینیم بزرگانی چون مرحوم والد در مورد کسب علوم و به دست آوردن بالاترین حد علمی، نسبت به تلامذه خود تأکید بسیاری داشتند، و این براساس یک معیار کاملاً منطقی است. ایشان نسبت به هر فردی بر حسب توانش این چنین سفارش می کردند: اگر طلبه بود، می گفتند: «نبايد به کمتر از اجتهاد قناعت کنی!» و اگر طیب بود، می فرمودند: «به کمتر از فوق تخصص اکتفا نکنید!» و اگر مهندس بود، می گفتند: «باید در رشته خودت به بالاترین حدّ علمی برسی!» اینکه ایشان همیشه در تمام جهات بالاترین حد را بر می گزیدند، روشی منطقی و صحیح است؛ زیرا وقتی نیاز جامعه اقتضاء دارد که انسان در مسیری قرار

^۱ مصباح الشریعة، ص ۱۳:

« قَالَ عَلِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: "اطْلُبُوا الْعِلْمَ وَ لَوْ بِالصَّيْنِ وَ هُوَ عِلْمٌ مَعْرِفَةِ النَّفْسِ وَ فِيهِ مَعْرِفَةُ الرَّبِّ عَزَّ وَ جَلَّ."

روضه الواعظین، ج ۱، ص ۱۱:

« قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ وَ سَلَّمَ: "اطْلُبُوا الْعِلْمَ وَ لَوْ بِالصَّيْنِ؛ فَإِنَّ طَلَبَ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ."

^۲ سوره انفال (۸) آیه ۶۰.

گیرد و از طرف دیگر چنین توانی نیز در او وجود دارد، بر چه مبنای عقلی و منطقی به کمتر اکتفا کند؟!

مرحوم علامه طهرانی: «من نسبت به شاگردان خویش به کمتر از مقام سلمان رضایت

نمی‌دهم»

در مکتب ائمه نیز باید به بالاترین حد کمال رسید. مرحوم آقا در مکتب تربیتی خویش می‌فرمودند:

من نسبت به رفقای خودم به کمتر از مقام سلمان اکتفا نمی‌کنم.^۱

ضرورت منطقی اکتساب حدّ اعلای از کمال

سلوک عبارت است از تطبیق امور بر اساس منطوق؛ سلوک یعنی از نقطه نظر علمی و عملی به بالاترین مرتبه علمی و عملی، و از نقطه نظر اخلاقی به بالاترین مرتبه از موازین معاشرت و مراوده، و از نقطه نظر تربیت سلوکی به بالاترین مرتبه سلوکی رسیدن، و قناعت نکردن به کمتر از مقام ذات و عدم اکتفا به تجلی اسماء و صفات؛ این، مکتب عرفان و مکتب مرحوم والد است.

کلام ابن فارض در عدم اکتفاء به مقام تجلی اسماء و صفات

عارف عظیم‌القدر مصری، ابن فارض می‌گوید:

فَأَوْهَمْتُ صَاحِبِي أَنْ شَرِبَ شَرَابِهِمْ *** بِه سُرَّ سِرِّي، فِي انْتِشَائِي بِنَظَرَةٍ^۲

ابن فارض در این بیت می‌فرماید: هنگامی که من به مقام ذات رسیده بودم و رفقایم در مقام اسماء و صفات بودند، آنها را به این گمان می‌انداختم که من نیز از همان شراب معنوی تجلی اسماء و صفات مسرورم؛ در حالی که انتشاء و مستی من، از نظره من و تجلی ذات بود، نه از تجلی اسماء و صفات.

وجود حقیقت نوریه، ملاکی در حصول کلیه علوم.

باری، حضرت امام صادق علیه‌السلام می‌فرمایند: «علم به واسطه تعلّم به دست نمی‌آید، بلکه عبارت از نور و بهائی است که خداوند در قلب هر کسی بخواهد قرار می‌دهد.» بنابراین، هرچه از دایره نور بیرون است، دنیا و ظلمت است. و دیگر بین علم طب، هندسه،^۳ فقه، اصول، کلام، حکمت و تفسیر تفاوتی وجود ندارد؛ زیرا اگر خدا در کار باشد، طب برای طبیب، هندسه برای مهندس، تجارت برای تاجر، فقه برای فقیه و حکمت برای حکیم، همه نور است؛ اما اگر خدا در کار نباشد، حتی حکمت نیز برای فرد حکیم دنیاست و تبدیل به ظلمت می‌شود. و لذا می‌بینیم شخص^۴ حکیم است ولی تاریک!

مولانا می‌فرماید:

^۱ مهر فروزان، ص ۱۰۵.

^۲ دیوان ابن فارض، التائیه الکبری المسمّاة بنظم السلوک، البیت الثانی.

^۳ «هندسه» غلط است، و تلفظ صحیح «هندسه» می‌باشد.

جامه‌های زرکشی را بافتن *** دُرُها از قعر دریا یافتن
 خرده‌کاری‌های علم هندسه *** یا نجوم و علم طب و فلسفه
 کان تعلق با همین دُنیستش *** ره به هفتم آسمان بر نیستش
 این همه، علم بنای آخور است *** که عماد بودِ گاو و اشتر است
 بهر استبقای حیوان چند روز *** نام آن کردند این گیجان رُموز^۱

اگر علوم الهی برای ریاست و بالابردن موقعیت دنیوی باشد، دیگر بین آنها و سایر علوم فرقی نیست و همه شبکه و حبال و دام‌های شیطانی است. همین فقهی که کلام امام علیه‌السلام است و همین فلسفه و حکمتی که وسیله‌ای برای رسیدن به خداوند است، دامی در دست شیطان می‌شود که انسان را به قعر جهنم فرو می‌برد و دیگر کسی ابدأ نمی‌تواند او را بیرون بیاورد. انسان باید با علم فلسفه، اعتباری بودن دنیا را اثبات، تعلقات را کم کند و حقایق را در وجود خود تحقق بخشد.

کلام مرحوم علامه طهرانی به رهبر فقید انقلاب مبنی بر عدم انتظار حمایت از علماء اهل ظاهر

حدود سی و پنج سال قبل^۲ روزی مرحوم والد رضوان الله علیه با رهبر فقید انقلاب، راجع به جریان پانزده خرداد صحبت می‌کردند. مرحوم آیت الله خمینی در نظر داشتند در مسائل انقلاب به علماء و روحانیون بیشتر سرمایه گذاری و اعتماد کنند و بار قیام را روی دوش آنها بگذارند و از آنها کمک بگیرند. ایشان در ضمن صحبت‌های خصوصی به مرحوم آقای خمینی گفتند:

شما توقع نداشته باشید کسانی که تمام عمرشان را برای رسیدن به موقعیتی گذرانده‌اند، در راه خدا و برقراری حکومت اسلام و برای کمک و مساعدت شما از تمام آن زحمت‌ها دست بردارند؛ آنها هیچ وقت به سراغ شما نمی‌آیند.

شما خیال می‌کنید کسی که چهل سال در سرداب‌های نجف درس خوانده و زحمت کشیده تا به موقعیتی رسیده است، از تمام این مسائل دست برمی‌دارد و زیر این لوا می‌آید و متحد و همسو و یکسان با دیگران، از همه این منافع و ریاسات می‌گذرد و مانند بقیه و همدوش با آنها در این راه قدم می‌گذارد و نسبت به این مسائل بی تفاوت می‌شود؟! هیهات! اگر شما می‌خواهید کاری کنید، خودتان آن را انجام بدهید؛ اینها نمی‌آیند.^۳

ما سابقاً مطالبی را از بزرگان می‌شنیدیم، ولی باور نکردیم تا با چشم خود افرادی را دیدیم که با ظاهری

^۱ مثنوی معنوی (میرخانی)، دفتر چهارم، ص ۳۶۱:

^۲ تاریخ مطالب ایراد شده در این جلسه عنوان بصری سال ... است. (محقق)

^۳ وظیفه فرد مسلمان در احیای حکومت اسلام، ص ۱۷۶ تا ۱۷۸ و ص ۲۸.

بابهت و جلال، آراسته و فریبنده، چه مسائلی را در نظر دارند و فقط خدا می‌داند در باطن آنها چه می‌گذرد! با چشم خود افرادی را دیدیم که در همین کشور درس می‌دادند و زحمت می‌کشیدند و ندای «واالسلامه!»^۱ سر می‌دادند، ولی این فضل و علم در خدمت صدام و شیطان و کفر واقع شد.

حکایت عالم فاضلی که بعد از انقلاب ایران به عراق پناهنده شد

نظیر قضیه هم مباحثه مرحوم آیه الله سید جمال الدین گلپایگانی قضیه آن شخص است که فضل علمی او به حدی بود که مسائل مبتلابه جریان زلزله گناباد را بلافاصله بعد از استفتاء در مجلس پاسخ می‌داد، اما به عراق رفت و دست‌درست صدام از رادیوی عراق علیه اسلام و ملت و رهبر انقلاب سخنرانی می‌کرد، و چه مطالبی که بیان نمی‌نمود!

این افراد بسیارند و بی‌سواد نیستند و عقلشان هم به خوبی کار می‌کند؛ لذاست که مولانا می‌فرماید:

خرده‌کاری‌های علم هندسه *** یا نجوم و علم طب و فلسفه

کان تعلق با همین دنیستش *** ره به هفتم آسمان بر نیستش

این علم به همین دنیا تعلق داشته، نه به عقبی تعلق داشته و نه به آسمان راهی؛ فقه و روایات امام صادق را می‌خواند برای اینکه فقه را بگوید و امام صادق را بمیراند؛ فلسفه را می‌خواند تا خدا را به زمین بزند.

استخاره عجیب علامه طهرانی جهت شرکت در مجلس تعیین مرجعیت

مرحوم آقا رضوان الله علیه می‌فرمودند:

بعد از فوت یکی از مراجع، بنده را در مجلس تعیین مرجعیت^۲ دعوت کردند. من در دل اضطراب و تشویشی پیدا کردم به نحوی که اصلاً دلم راه نمی‌داد شرکت کنم؛ تا اینکه با قرآن استخاره نمودم و این دو آیه آمد:

(فَأَعْتَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ* أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ).^۳

«چون آنها در عهد و میثاقی که با خداوند بستند مخالفت کردند، این عمل نفاقی را در میان آنها به وجود آورد که تا هنگام مرگ و ملاقات با خدا باقی خواهد ماند؛ علت این پیوستگی نفاق تا روز مرگ، آن است که آنها با میعاد الهی مخالفت می‌نمودند و با نفس دروغ‌گوی خود دروغ می‌گفتند. آیا ایشان ندانسته‌اند که خداوند

^۱ همین کتاب، ص ۸۱.

^۲ رسم است بعد از اینکه مرجعی از دنیا می‌رود برای اینکه مرجع بعدی مشخص شود، آقایان علماء در جلسه‌ای صحبت می‌کنند که اعلم و اتقی و افضل کیست تا او را به مردم معرفی کنند.

^۳ سوره توبه (۹) آیه ۷۷ و ۷۸.

از پنهانی‌ها و راز گفتن‌های آنان خبر دارد و اینکه او علّام الغیوب است؟!»
لذا ایشان در آن مجلس شرکت نکردند.

بنده خود در یکی از این مجالس بودم و با گوش خود شنیدم که بعضی از همین آقایان برای غلبه بر دیگری فحش می‌داد! آیا این طور می‌خواهیم مرجع تعیین کنیم؟! آیا راه خدا این است؟!

حکایتی در نور علم و تقوای میرزای شیرازی

واجد مقام مرجعیت میرزا محمدحسن شیرازی است که وقتی به او می‌گویند به مرجعیت رسیدی، مانند مادر بچه‌مرده زارزار گریه می‌کند. در این باره نقل شده است که:

بعد از مرحوم شیخ انصاری، هفده تن از بزرگان و فحول درس شیخ مانند میرزا حبیب‌الله رشتی، حاج میرزا حسن طهرانی نجم‌آبادی، میرزا محمدحسن شیرازی و میرزا حسن آشتیانی مجلسی تشکیل دادند تا مرجع بعدی را انتخاب کنند.

در مجلس اول هر کدام مرجعیت را به گردن دیگری می‌انداخت و به اتفاق نظر نرسیدند. چون نظر همه نسبت به میرزا محمدحسن شیرازی مساعد بود و می‌خواستند ایشان را در مقابل یک امر واقع شده قرار دهند، آن مجلس را بدون حضور میرزای شیرازی تشکیل داده و گفتند: ما نمی‌توانیم خودمان را گول بزنیم، چراکه قضیه مرجعیت، قضیه آب و آتش است؛ چه کسی می‌تواند کلید بهشت و جهنم را در جیبش بگذارد؟! لذا هیچ‌کس قبول نکرد و همه گفتند: فقط میرزا می‌تواند این بار را به دوش بکشد. حکم مجتهد را نمی‌توان رد کرد در جلسه سوم در حضور میرزای شیرازی مجتمعاً حکم کردند که مرجعیت از آن اوست.

آری، چنین مجلسی که در آن افرادی با خلوص نیست جمع‌اند، مجلس تعیین مرجعیت است، نه آن مجلسی که به یکدیگر فحش می‌دهند؛ لذا خداوند مصلحتش را بر آنان افاضه نمود و رأی و نظرش را بر دل‌های آنها انداخت و میرزا انتخاب شد.

مرحوم میرزا فردی اهل دل، باطن و مشاهده بود و کیاست و فطانت خاصی داشت. اینکه می‌گویند ایشان بعد از صدور حکم تا مدتی مانند مادر بچه‌مرده گریه می‌کرد، به دروغ گریه نبوده و باید دید که از این مسئولیت و مصیبتی که بر سرش آمده چه تصویری داشته که چنین حالتی پیدا کرده است. و این مرجعیتی است که مدنظر خداوند است.

علّت بهره‌برداری ظلمانی از اندوخته‌های عمر انسان

علی‌کل حال، اگر خدا در کار نباشد و انسان در راه قُرب و بهاء و رسیدن به مرضات الهی، براساس

^۱ رجوع شود به مطلع انوار، ج ۳، ص ۲۸۱-۳۷۸.

موازین حرکت نکند، از تمام اندخته‌های علمی و فنی و مالی شده در مسیر ظلم و کدورت بهره‌برداری خواهد شد.

هلاکت بشریت به واسطه توسعه معلوم تجربی بدون ربط با خداوند

در نور ملکوت قرآن آمده است:

در اینجاست که باید بر بدبختی لاوازیه و نیوتن و اینشتین و همقطاران‌شان، و بر جمیع مداحان و پیروان مکتبشان گریست که عمر خود را در چه مصرف کردند؟! و چه بهره‌های از انسانیت بردند؟! و علاوه بر آنکه این اکتشافات به نفع بشر تمام نشد؛ صد در صد بر زیان آنها شد.

در آخرین سال زندگی اینشتین که کنگره‌های به افتخار او در آمریکا تشکیل شد و خودش هم شرکت کرد، از اختراعش اظهار اسف میکرد، و میگفت: من نمیدانستم که دُوک ظالم از این اکتشاف من چه سوء استفاده‌هایی میکنند؟ و چگونه با شکافتن اتم موشک‌های قاره‌پیما می‌سازند؟ و زن و بچه و پیر و جوان را در زیر خروارها خاک و سنگ مدفون، و طعمه حریق مینمایند؟

این نتایج سوء، چیزهائی بود که در زمان حیات او بوقوع پیوست؛ تا چه رسد به انواع چیزهائی که بعد از او به وقوع پیوسته است.^۱

گرچه این علم نیز علم است و در آن شکی نیست، ولی این علم، در خدمت دنیا و شیطان قرار می‌گیرد، نه در خدمت رحمان؛ به واسطه همین علم است که مردم بی‌گناه و اطفال معصوم با بمب تکه‌تکه و زغال می‌شوند. اگر جناب اینشتین این کار را نمی‌کرد، چه چیزی در دنیا به هم می‌ریخت؟! پس به همین دلیل، ائمه علیهم‌السلام که بر شراشر عالم وجود استیلا دارند، این مطالب را بیان فرموده‌اند!

بناءً علی‌هذا امام صادق علیه‌السلام در اولین سفارش خود به "عنوان بصری" تمام ماسوی‌الله را از مسیر الهی جدا می‌کنند و می‌فرمایند: «آنچه تو در ذهن می‌آوری و اسم علم بر آن می‌گذاری علم نیست، بلکه معلوماتی است و علم نور است.»

اگر نور علم را در کسی دیدید، او عالم است و اگر ندیدید گرچه شخص ادعای عرفان و فلسفه و فقه داشته باشد، جاهل است.

کیاست بزرگان به واسطه توجه به نور افراد

علت اینکه بزرگان اهل بصیرت در دام اشخاص نمی‌افتند، آن است که به محض ورود شخص و قبل از ملاحظه موقعیت علمی و فنی فرد، به نور او توجه می‌کنند و لذا هیچ‌وقت گول نمی‌خورند؛ درحالتی که سایر

^۱ نور ملکوت قرآن، ج ۲، ص ۳۰۳.

افراد چه بسا سی سال به دنبال شخصی می روند و تازه می فهمند فریب خورده اند، چرا که عوام با علم خود به شخص نگاه می کنند و نوری برای تشخیص ندارند.

مرحوم آقا تا به آن درویش نگاه می کنند، متوجه می شوند که حساب این شخص با بقیه افراد تفاوت دارد؛ لذاست که به او می فرماید: «آقا جان! درویش جان! تنها تنها مخور، رسم ادب نیست!»^۱

ناریان مر ناریان را جاذبند *** نوریان مر نوریان را طالبند^۲

بنابراین اگر خواستیم با کسی صحبت کنیم، اول باید نور او را در نظر بگیریم و دیگر بیهوده وقت خود را تلف نکنیم. کسی که نور دارد، حریف را می شناسد و لذا در هر پیش آمدی راهش مستقیم است و دیگر هر روز با خوابی به جایی نمی رود و فردا با خوابی بر نمی گردد.^۳

ما در ظلمت به سر می بریم و «از بد حادثه اینجا به پناه آمده ایم» اما امیدواریم که خداوند توفیق علم و یقین و عمل و شکر بر یقین را به ما عنایت کند، و خودش در همه حال مباشر قلب ما باشد، و دست ما را از دامان اولیاء کوتاه نکند، و آنی ما را از صراط و مسیر اولیاء دین منحرف مگرداند.

اللهم صلّ علی محمد و آل محمد

مرحوم آقا می فرمودند: در ارتباط مرحوم سید محمد مهدی بحر العلوم^۴ با حضرت بقیة الله ارواحنا فداه اصلاً جای شک و شبهه ای نبود و بزرگانی مثل میرزای قمی با تحت الحنک عمامه شان غبار نعلین او را پاک می کردند. او در ملاقاتی با حضرت، مورد عنایت واقع و پس از آن بحر العلوم شد. به خاطر همین عنایت، دین را فهمیده و شناخته بود و فهمش نسبت به معارف باز شده بود. میکائیل و جبرائیل و بالاتر و هر ذره ای از ذرات عالم وجود، هر کس هر چه دارد از طفیل عنایت امام زمان است و در آن شکی نیست؛ متنها بعضی بروز و ظهور دارند و بعضی ندارند.

مرحوم سید محمد مهدی بحر العلوم، از بزرگان و مفاخر شیعه و مرد بسیار بزرگی بود، طوری که قاطبه اهل کتاب از یهود، نصاری، مجوس، شیعه و سنی ایشان را قبول داشتند؛ با نصاری یا یهود که بحث می کرد، برای آنها از حفظ انجیل یا تورات می خواند و تعداد زیادی از نصاری و یهود به واسطه ایشان شیعه شدند و همه اینها از موهبت و عنایت حضرت به ایشان پیدا شده است.

^۱ نور ملکوت قرآن، ج ۱، ص ۱۴۱:

^۲ مثنوی معنوی، دفتر دوم.

^۳ دیوان حافظ، غزل ۳۴۷:

ما بدین در، نه پی حشمت و جاه آمده ایم *** از بد حادثه اینجا به پناه آمده ایم

^۴ صاحب رساله بحر العلوم که مرحوم آقا هم بر آن تحشبه دارند.

مرحوم آقا می فرمودند: ایشان شب‌ها از نجف به کوفه می آمد و نماز مغرب و عشاء را در مسجد کوفه می خواند. همه علمای نجف، بزرگان، مراجع آن زمان و مجتهدین، بعد از ظهر پیاده به کوفه می آمدند و بعد از نماز برمی گشتند و صف نماز ایشان خیلی باابهت بود.

مسجد کوفه خادم بی سواد داشت که خیلی به ایشان علاقه مند بود و از روی عشق و صفا و محبتی که به مرحوم سید داشت، یک ساعت تلاش می کرد و قلیانی آماده می کرد تا سید بکشد و خستگی از تن این خادم و نیز سید بیرون می رفت؛ او هم متوجه قضیه بود که مرحوم سید با بقیه فرق دارد.^۱

یک روز تقریباً از وقت نماز گذشته و ایشان هم دیر آمده بود و همه منتظر نشسته بودند که ایشان نماز را شروع کند. در این موقع خادم قلیان را می آورد و درحالی که همه منتظر نشسته اند و ایشان خودش هم دیر کرده است، چهارزانو می نشیند و ساعتی با این خادم می گوید و می خندد و شوخی می کند و قلیان می کشد و انگارانه انگار که هزاران نفر پشت سرش نشسته اند! البته افرادی هم که به نماز می آمدند همه از روی اخلاص می آمدند و او را قبول داشتند. نمازهای آنها از روی معنویت بوده و به خاطر جایزه یا تهدید و ارباب نبوده است. لذا کسی هم به این مرد بزرگ اعتراض نکرد و به ایشان نگفت: آقا! فضیلت اول وقت از دست می رود. اینها فهم سید محمد مهدی بحر العلوم را از دین می رساند! او می داند که فضیلت نماز اول وقت و معطل کردن چهار هزار نفر از بزرگان به یک دل شکستن این خادم مخلص و مؤمن نمی ارزد که از روی صفا کاری را انجام می دهد. از آن طرف هم او اهل این حرف‌ها نیست، می گوید: اینها که برای خدا آمده اند، اشکالی ندارد سه ربع ساعت در مسجد کوفه و مسجد امیرالمؤمنین بهترین جا بنشینند؛ بیشتر فایده می برند. سید قلیان را تمام کرد و خادم هم خوش و خرم رفت. بعد ایشان نماز را خواند و خدا می داند آن نماز با نماز دفعه‌های بعد چقدر تفاوت دارد!

---

^۱ آن موقع رسم بود و نظر ایشان هم بر عدم اشکال بود. شاید ایشان ضروری نمی دید یا اینکه این مقدار را مُخَلَّ و منافی با حکم شرعی نمی دانست.